

„Hol az a táj szab az életnek teret,
Mit az Isten csak jókedvében teremt”

Válogatás az első tizenhárom MÉTA-túrafüzetből
2003 – 2009

A KÖTETET SZERKESZTETTE:
Molnár Csaba – Molnár Zsolt – Varga Anna



MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézete
Vácrátót

2010

A Csörsz-árok Heves megyei szakaszának növényföldrajzi – florisztikai jellemzése

SCHMOTZER ANDRÁS

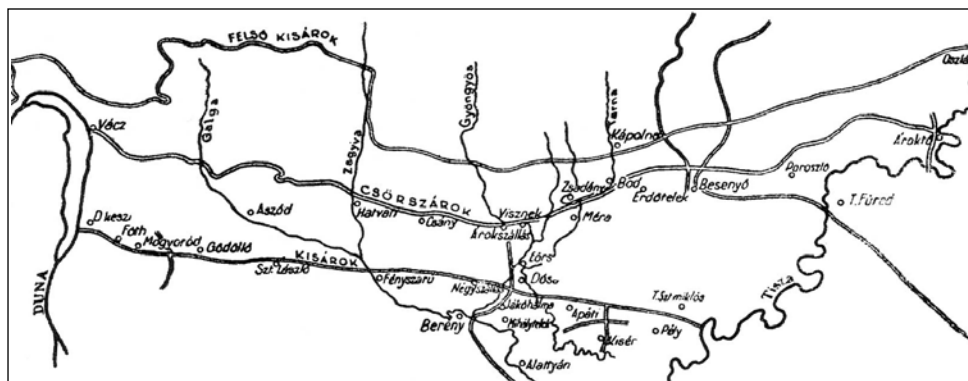
Az Alföld legjellegzetesebb antropogén eredetű történelmi képződményei a hosszanti sánc-árkok, melyek eredetéről, koráról és funkciójáról a történeti-régészeti kutatások számos tényrt tártak fel az elmúlt évtizedekben. Építésüket a szarmatákhoz kötik, a földmunkák készítésének idejét a III. – IV. század fordulójára teszik, de az avar, illetve római védelmi rendszer („limes”) kérdése sem zárható ki teljesen. Funkciójáról méginkább megoszlanak a vélemények (védelmi erődítmény, szabályzócsatorna, közlekedési vonalak, utak), valószínűleg többfunkciós, több nép által használt, szakaszosan kiépített földműről van szó.

Bartalos Gyula szerint az alföldi hosszanti árokrendszer hármas övezetet mutat, mely a Hevesi-sík, ill. a Bükkalja-Mátraalja vonatkozásában botanikailag is jelentős szakaszokkal bír:

A nagy Csörsz-árok (az Ároktói temető halomtól – Csányig / illetve a Galga mentén egészen Vác, Ördögmalomig): A legértékesebb vegetációjú szakaszok itt figyelhetők meg, a „klasszikus” Zólyomi Bálint által feltárt Dormánd–Erdőtelek közötti szakasz; illetve az aktuálisan felmért füzesabonyi- (Laskó beömlés) és káli-tarnabodi szakasz (Tarna beömlés). Megemlítendő, hogy Fodor Ferenc szerint a folyóvizek (elsősorban a Tarnát elemezve) természetes úton foglalhatták el Csörsz adott szakaszait.

Az alsó Kis-árok (a hajdani nagy Tiszakanyarulatól (Szegyér) indulva egészen Fóton át Dunakesziig húzódott): A nagy árokrendszerrel jól „sekélyebb”, már csak igen kis szakaszokban mutatható ki, elsősorban Pély, Tarnaszentmiklós, Jászivány térségében, azonban a löszelemek alkalmi „feldúsulása” az árokrendszer déli tagjának a szerepét bizonyítja.

A felső Kis-árok (Tiszadob – Tiszapalkonyától indulva a Heves-Borsodi-sík északi peremén húzódik Gyöngyöshalászig, Nagyrédéig): az igen fragmentált, jobbra megsemmisült hosszanti sánc-árok kápolnai szakaszáról sikerült értékes elemeket kimutatni a vizsgálati területen.



Az alföldi sáncrendszerek elhelyezkedése (Bartalos Gy. alapján)

A sánc-árkok botanikai jellegzetességei

Az árokrendszer jelentőségére Zólyomi Bálint figyelt föl, aki az alföldi löszterületek eredeti vegetációját kutatva, a mezsgyékre visszazorult/fennmaradt elemekből vonta le következtetéseit, a tatárjuharos lösztölgyesek egykori elterjedését rekonstruálva, melynek legtipikusabbnak vélt „maradványa” a kerecsendi Berek-erdő.

A hegylábterületekről dél felé haladva az erdőssztyepp elemek aránya egyre csökken, melyet a gyengülő flórautánpótlással magyarázhatunk. Míg az északi sáncrendszer flóraelemei között dominálnak a xerotherm tölgyes fajok (pl. *Quercus pubescens**, *Qu. robur*, *Anemone sylvestris**, *Iris variegata**, *Cerasus fruticosa**, *Carex michelii**, *Cytisus albus**, *C. hirsutus* ssp. *leucothrichus**, *Clematis recta*, *Trifolium montanum**, *T. alpestre**, *Teucrium chamaedrys**, *Campanula bononiensis**, *Viscaria vulgaris**, *Brachypodium pinnatum*, *Galium glaucum**, *Acer tataricum*, *Sedum maximum*, *Solidago virga-aurea*, *Polygonatum latifolium*, *Chrysanthemum corymbosum** stb.), kiegészülve ritka sztyeppel-mekkel (*Silene longiflora**, *Viola ambigua**, *Echium russicum*, *Vinca herbacea**, *Thlaspi jankae*, *Stipa capillata*), addig a déli területeken (Tiszához közelebbi területeken) is gazdag pusztai vegetáció maradhatott fenn a határmezsgyéken, töltésoldalakban, de ebben jobbra sztyeppfajok dominálnak (pl. *Phlomis tuberosa*, *Thalictrum minus*, *Seseli varium*, *Thesium arvense*, *Artemisia pontica*, *Ornithogalum pyramidale*, *Filipendula vulgaris*, *Echinops sphaerocephalus*, *Alcea biennis*, *Centaurea spinulosa*, *Linaria angustissima*, *Potentilla patula*, *Agropyron pectinatum*, *Valerianella dentata*), valódi xerotherm tölgyes fajok (pl. *Inula germanica* (Sarud), *Rosa gallica* (Sarud), *Lathyrus latifolius* (Pély/Jászivány) csak igen szórványosan és igen kis egyedszámmal mutathatók már ki. (Megjegyzés: A csillaggal /*/ jelölt fajok jelenleg csak a Csörsz-árokrol ismertek a területen!)

A Csörsz-árok megjelenésében igen heterogén növényzettel bír, a „szentély jellegű” erdőssztyeppfajokban gazdag löszpusztaréttől elkezdve a pusztai cserjések igen változó képviselőin keresztül az akác, ill. egyéb származékú ligeteitől a homokterületek parlagjaiig. Legértékesebb foltjait a tatárjuharos-lösztölgyes maradványfajok tömeges előfordulása jellemzi, melyek egy része a Hevesi-sík területén unikális jelentőséggel bír (fajkészletét l. fentiekben). Maga a sánchoz tartozó árokkal mindig lehetőséget nyújt természetszerű nem szikesedő mezofil élőhely kialakulásához, fennmaradásához is (elsősorban bókólos sásos magassátrétek, pántlikafüves-csetepázsitos mocsárrétek, bokorfűzes fragmentumok), melyek jellegzetes képviselői közül kiemelhetők, pl. *Galium boreale*, *Clematis integrifolia*, *Scutellaria galericulata*, *Carex disticha*, *C. melanostachya*, *Colchicum autumnale*, *Iris pseudacorus*, *Caltha palustris* stb. Homokterületeken (főleg Erdőtelek – Kál térségében) az árok szinte észrevétlenné válik, csak a mezsgyehatárt jelölő fásor (főleg akácliget) mutatja irányát. Indikátor fajok közül már csak szinte a *Polygonatum latifolium*, *Campanula bononiensis* marad meg, a nitrofitá gyomok veszik át az uralmat.

A veszélyeztető tényezők közül a következő tényezőket kell kiemelni:

- spontán erdőszülés, elsősorban akáccal;
- túlzott legeltetés (Erdőtelek határában), melyre az erdőssztyepp flóra igen érzékeny;
- beszántások (elsősorban a sánc peremét, illetve az azon futó földutat érinti);
- égetések;
- vonalas létesítmények fektetése (gázvezeték, középfeszültség).

Irodalom (mind botanikai, mind történeti-régészeti)

- Almádi L. (1984): Adatok az Észak-Jászság flórájához. – *Fol. Hist.-nat. Mus. Matr.* **10**: 25–30.
- Bartalos Gy. (1910): *Magyarország önállóságának és függetlenségének kivívása 1074 és 1075-ben a csörszárók, mint hadi-tényezőknek felhasználása által.* – Eger.
- Bél M. (1730–1735 / 2001): *Heves megye ismertetése / Notitia Comitatus Hevesiensis.* – A Heves Megyei Levéltár Forráskiadványai, Eger pp: 53–57.
- Fodor F. (1942): *A Jászság életrajza.* – A Szent István Társulat kiadása, Budapest, 504 pp.
- Patay P. (1969): A Csörsz-árka. – *Term. Világa* **100**: 409–411.
- Zólyomi B. (1969): Földvárak, sáncok, határmezsgyék és a természetvédelem. – *Term. Világa* **100**: 550–553.
- Zólyomi B. és Fekete G. (1994): The Pannonian loess steppe: differentiation in space and time. – *Abstr. Bot.* **18**: 29–41.